

УДК 130.26:17.035.1

Альтруїзм у поетично-філософській творчості Тараса Шевченка

О.Б. ФЕЛЬДМАН

Харківський національний педагогічний університет ім.Г.С.Сковороди, м. Харків, Україна,
E-mail: km_anna@mail.ru**Авторське резюме**

Формування української модерної ідентичності відбувалось у час колоніального становища України. Українська душа в умовах російського колоніалізму стала предметом особливої уваги Тараса Шевченка.

Творчість Тараса Шевченка генетично й ментально закорінена в українській національній традиції. Український пророк Тарас Шевченко «запрограмував» українську душу на любов, милосердя, співчуття, солідарність. Альтруїстичний тип свідомості українців у Тараса Шевченка відображають поняття душа та любов. Альтруїстична любов є любов до матері, до України, до людей, до Бога; любов-співчуття, любов-кохання.

У поетичному доробку Т. Шевченка набуває особливе значення семантика душі. Вона постає як глибоко внутрішня сутність української людини, що має індивідуальну своєрідність і схильність до переживання та співпереживання.

Душа в Шевченка є складним поняттям, що залежно від контексту, міняється цілим спектром значень. Підкреслюється безсмертя та космічність душі, бо душа жива; особливої ваги в контексті шевченківського світобачення набуває зв'язок Бога-душі-добра, серця-душі-кайданів.

Душа української людини, що репрезентує альтруїзм чи егоїзм на індивідуальному рівні дає взнаки роздвоєння, виступає місцем драми екзистенційного вибору. У Шевченка мотив самотності протиставлений таким мотивам, як єднання, приязнь, дружба.

Слово душа розширює і поглиблює символічне значення альтруїзму, конкретизує його: душа-любов, душа-страждання, душа-милосердя, душа-співчуття. У віршах та повістях Шевченка альтруїстичні вирази має образ кобзаря.

Ключові слова: альтруїзм, кобзар, любов, душа, страждання, милосердя, солідарність.

Altruism in Taras Shevchenko' poetic philosophical creation

O.B. FELDMAN

Kharkiv national pedagogical university H.S.Skovoroda, Kharkiv, Ukraine,
E-mail: km_anna@mail.ru**Abstract**

Forming of the ukrainian modern identity took a place during colonial position of Ukraine. The ukrainian soul in these terms of the Russian colonialism became the article of the special attention of Taras Shevchenko.

Taras Shevchenko's Creation took root genetically and mentally in ukrainian national tradition. The ukrainian prophet Taras Shevchenko «programed» the ukrainian soul for love, mercy, sympathy, solidarity. For Taras Shevchenko concepts soul and love represent the altruism type of ukrainian consciousness. Altruistic love is love to the mother, to Ukraine, to the people, to God; love-sympathy, love.

Semantics of the soul is acquired by the special value in poetic reserve of Mr. Shevchenko. It appears as deeply internal essence of the ukrainian man which has individual originality and propensity to worry and empathy.

Mr. Shevchenko's soul is a difficult concept, that depends on a context, is changed in the whole spectrum of values. Immortality and comicalness of the soul is underlined, because the soul is alive; the special weight in the context of Mr. Shevchenko's attitude is acquired connections God-soul-good, heart-soul-fetters

The soul of the ukrainian man, which presents altruism or egoism at individual level, gives a sign of split, acts as the drama place of existential choice. In Mr. Shevchenko's works motif of loneliness is opposed to such motifs as unity, friendliness, friendship.

The word «soul» extends and deepens the symbolic value of altruism, specifies him: soul-love, soul-suffering, soul-mercy, soul-sympathy. In poems and stories Mr. Shevchenko's altruistic displays have appearance of kobza-player.

Keywords: altruism, kobza-player, love, soul, suffering, mercy, solidarity.

Постановка проблеми. Художні твори «пишуть» національну картину світу, відображають внутрішню, душевно-духовну, інтелектуально-емоційну, психологічне життя української людини, а тому мають світоглядне та ідеологічне значення. Кожна епоха відповідно до нових реалій переосмислює художню, творчу спадщину великих письменників, що виступає вагомим історичним джерелом, віддзеркалює індивідуаль-

ні й колективні уявлення, настрої, ідеали. Унікальність творчості Тараса Шевченка полягає в тому, що він, як творець історичної та національної свідомості українців, зробив любов ментальною й поетичною константою свого пророчого слова. Тут можна згадати й проникливі слова Тараса Шевченка: «Любов є життєдайний вогонь у душі людини. І все, що створено людиною під впливом цього божественного почуття, відзна-

© О.Б. Фельдман, 2015

чено печаттю життя і поезії». Як відомо, художнє слово є формою колективної пам'яті. Твори українського пророка відображають менталітет, маніфестують народні здобутки та втрати, і лише інколи – індивідуальну долю. Альтруїзм, притаманний українському народу, знайшов відображення у творчості Т. Шевченка.

Аналіз досліджень і публікацій. Українська шевченкіана має усталені наукові традиції і чималі напрацювання, як міждисциплінарна галузь наукового знання, відзначається різними напрямками досліджень, адже вивчення спадщини Шевченка — проблема невичерпна та багатобічна. Хоча філософське шевченкознавство дисципліна відносно молода, проте вивченню метафізичних, історіософічних, етичних, естетичних проблем у творчості Тараса Шевченка присвячено праці багатьох дослідників, як-от: Ю. Барабаша, Г. Грабовича, І. Дзюби, О. Забужко, Є. Маланюка, М. Поповича, В. Смілянської та ін. Більшість дослідників поділяють думку, що у літературній спадщині Т. Шевченка немає філософії як систематичного дослідження етичних проблем [11, с. 51], однак альтруїзм у біографії та творчості Т. Шевченка почав цікавити дослідників ще в кінці XIX століття. Так, у «Правді» за 1896 р. була надрукована стаття О. Макарушка, в якій йшла мова про альтруїзм Шевченка, що проявився, зокрема, у його поезії. У статті було підкреслено не лише цінність альтруїстичного ставлення поета до людей, а й складність його долі та всі втрати, яких Тарасу Григоровичу довелося зазнати [6]. У сучасних дослідженнях (Вишняк М., Задорожна Л., Жванія Л., Лебідь Є., Терехова І. та ін.) приділяється увага гуманізму поета, акцентуються окремі альтруїстичні мотиви у творчій спадщині.

Мета дослідження полягає у дослідженні альтруїстичних вимірів у філософсько-поетичній творчості Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу. Історія духовної культури є насамперед історією її творців, особистостей. Від їх унікальної здатності до творчої уяви, любові до істини, рідної землі, народу, духовного, світоглядного, культурного й художнього рівня розвитку особистості автора, усвідомлення найвищого покликання людини залежить якість національної культури та літератури. «Вибухом національного підсвідомого» (Є.Маланюк) стала творчість Тараса Шевченка, яка генетично й ментально була закорінена в українській національній традиції. Геніальна творча індивідуальність і неповторність поета стала наслідком прагнення відстоювання й збереження української національної ідентичності, «бажання жити» (І. Франко). «Вільне життя, - писав І. Франко, - нічим не опутаний розвиток одиниці і всієї суспільності – це ідеал, якому Шевченко був вірний протягом усього життя» [10, с. 7]. Інший дослідник творчості та альтруїзму Великого Кобзаря О. Макарушка поглиблює думку І. Франка, пов'язує твори Т. Шевченка з поезією бажання «братолюбивого» життя [6, с. 177].

Зазначимо, формування альтруїстичних чи

егоїстичних рис характеру особистості починається ще з дитячого віку і залежать від виховання дитини та її біографії. Розповідаючи про альтруїзм Т. Шевченка, неможливо обминути його складний життєвий шлях. Проте варто погодитися з М. Поповичем, що «не завжди життєпис його відтворює той шлях страждань, які рідко випадають на долю однієї людини» [8, с. 363]

Походив Тарас із кріпаків, нещастя переслідували його з раннього дитинства. Восьми років втратив матір, дитячі роки прожив у нужді, пізнав тяготи сирітства, блуканини із села до села, відчув егоїзм дорослих: з десяти років був відданий у пастушки, навчався у постійно п'яних, легких на розправу напівписьменних дячків-спартанців, за жорстокість яких потім помстився. Тому «здавалось, уже в десять-дванадцять років Тарас, - пише М. Попович, - знав усе горе людське, в тому числі й таємницю смерті, адже йому часто доводилось ночами замість своїх вчителів читати над небіжчиками молитви. Все життя простого українського селянина було для нього відкрите — аж до ночі перед погребом. І була в малому хлопцеві якась внутрішня сила, що гнала його до смутно відчуваного світу високої культури» [8, с. 363].

Між тим Тараса чекала вкрай приниженна служба у пана Енгельгардта. Як зазначає М. Попович, «не кожному кріпакові доля посилає такого тупого та егоїстичного хазяїна, як послала вона Шевченкові» [8, с. 364]. Так, якось вранці Шевченка висікли на конюшні за те, що він палив панські свічки. Розлючений та принижений Тарас після цього випадку хотів навіть вбити пана. Пережив Тарас Шевченко бідкування у Вільнюсі та Петербурзі до часу викупу із кріпацтва; ув'язнення за альтруїстичне бажання втілити в життя ідеї справедливості й гуманізму; тяжкі 10 років солдатської служби; на схилі життя чотири роки незavidного побуту. Дійсно, пересічна людина, яка зазнала стільки злиднів та кривд, могла стати егоїстом, мізантропом, проклянуть людей, що знущались над нею. Проте поет Т. Шевченко після десятилітнього заслання повернувся нарешті до Петербурга, як підкреслює І. Франко, «з підірваним здоров'ям, але незламаний духом» [10, с. 6].

Альтруїстичне світовідношення, знаходячи своє відображення через розум та серце поета, має свою проекцію в площині жалю, а іноді іронії до ворогів: Людей і долю проклинай / Не варт, ей-богу. Як же жити / На чужині на самоті? / І що робити взаперті? / Якби кайдани перерізати, / То гриз потроху б. Ось ще один приклад, який виявляє усю глибину щирості поета в прощенні: Якби сказати, що не люблю, / Що я Україну забуваю / Або лукавих проклинаю / За те, що я тепер терплю, - / Єй-Богу, братія, прощаю І милосердному молюсь, / Щоб ви лихим чим не згадали.

Проявом альтруїстичного відношення до ворогів постає й ідея «всепрощення». У своєму «Щоденнику» Т. Шевченко пише: «Не возмутим сердце любящего друга недостойным воспоминанием, забудем и простим темных мучителей на-

ших как простил милосердный человеколюбец своих жестовых распинателей. Обратимся к светлomu и тихому, как наш украинский осенний вечер, и запишем все виденное и слышанное и все, что сердце продиктует».

Як суб'єкт світовідношення, що має справу не лише з наявним знедуховленим буттям, але й із можливим, Т. Шевченко, за визначенням Л. Плюща, свідомо творив образи людей сучасної культури, «людей, які вирости з колективної нерозчленованої підсвідомості в морально відповідальні особистості» [7, с. 137]. Можливо, за приклад поету були альтруїсти та благодійники, що зустрічались на життєвому шляху, як-от: «незабвенный учитель», «великий» Карл Брюллов, Василь Андрійович Жуковський, Михайло Юрійович Вельгурський, що викупили Тараса з неволі; єврей-вихрест родом із Старокостянтинова Олександр Дмитрович Бланк, який лікував тяжкохворого Т. Шевченка, та інші.

Примітно, що схожість з біографією автора – сирітство, кріпацтво, мистецька, глибоко емоційна натура, щаслива зустріч зі щирими людьми і викуп з кріпацтва – простежується у долі головного героя повісті «Музикант». Про деякі епізоди з життя музиканта дізнаємося з листів, у яких він «ізоображає більшою частиною состоянье души своєї», адже для Шевченкового героя важливо було поділитись своїми емоціями і почуттями: «Я так счастлив, так бесконечно счастлив, что едва могу писать вам, а писать необходимо, потому что счастье задушит меня, если я не выскажусь» [10, с. 207]. Зрозуміло, що така потреба відкритися світові, що означало відкритися й собі була і в автора твору, адже писав український поет навіть тоді, коли це було заборонено.

Т. Шевченко в особистому житті був людиною, у якої спалахи гніву проходили легко, а готовність прийти слабшому на допомогу залишалася постійною потребою. Він і в світогляді своєму керувався істиною, вираженою в цитаті з першого послання Іоанна: «Аще кто рече, яко люблю Бога, а брата своего ненавидит, ложь есть». Тому й Шевченків герой є глибоко релігійною людиною, яка, дотримуючись божих заповідей, гідно переносить життєві страждання. Це можна проілюструвати словами Варнака з однойменної повісті: «Нет! как ни печальна, как ни тяжела наша жизнь, но мы не вправе ее прекратить. Пускай тот ее отнимет, кто даровал нам ее». Наголошуючи на ролі релігії у формуванні моралі людини, автор говорить: «Может ли быть чище, возвышеннее, богоугоднее молитва, как молитва о душе нераскаявшегося грешника? Религия христианская, как нежная мать не отвергает даже и преступных детей своих, за всех молится и всем прощает. А представители этой кроткой любящей религии отвергают именно тех, за которых должны бы молиться. Где же любовь, завещанная нам на кресте нашим спасителем-человеколюбцем? И что языческое нашли вы, лжеучители, в этом христианском всепрощающем жертвоприношении».

Альтруїстичний тип свідомості українців у Тараса Шевченка відображають поняття любов

і душа. Любов до матері в Шевченковій поезії співпадає з любов'ю до України-матері. Адже, як слушно зазначає Ю. Барабаш, любов до матері й любов до України у свідомості Шевченка ідентифіковані як єдина загальнонаціональна моральна й ідеологічна вартість [1, с. 16]. Цикл «В казематі», так би мовити, «обрамлено» мотивом любові до України, у збереженні й плеканні якої поет бачить єдино надійну запоруку своєї та «союзників» – братів-кириломефодіївців духовної незламності, спротиву найтяжчим випробуванням. «Любіться, брати мої, / Україну любіть / І за неї, безталанну, / Господа моліть». У вірші-ідилії «Садок вишневий коло хати» любов і Україна, поєднані в єдину моральну й суспільну цілість. Узагальнений образ Матері (матерів), без якого неможливо уявити тиху родинну вечірню коло хати, у вишневому садку, що споконвіку сприймався українською колективною свідомістю (й особисто Шевченком!) як архетипний символ омріяного раю, Едему – втілення глибинної, нехай іще вповні й не розкритої, сутності України, національного буття в цілому. Ю. Барабаш вважає, що тут в Шевченка споглядається мотив раю або його антипода, пекла, що не раз виступає своєрідним супутником мотивів любові (так само й антилюбові), материнства, України [1, с. 16, 17].

Любов для Т. Шевченка є також ґрунтом для творення сім'ї. Проте героїні Т. Шевченка – страждальні, і через власний переступ, і через кривду, заповідану їм іншими, особливо панамі. Для Т. Шевченка дуже багато значить змалювання нестерпних страждань героїнь, приниження людської гідності.

Зазначимо, у поетичному доробку Т. Шевченка особливе альтруїстичне значення набуває семантика душі. Вона постає як глибоко внутрішня сутність української людини, що має індивідуальну своєрідність і схильність до переживання та співпереживання. Прикметно, що за «Словником мови Шевченка» концепт душа в поезії Т. Шевченка має частотність – 167 [9, с. 242-243].

При цьому душа в Шевченка є складним поняттям, що, залежно від контексту, міняється цілим спектром значень. Цей концепт як своєрідний образ-міфологема пов'язаний із суперечливим, складним душевним світом особистості: «розбий мое тіло і душу розбий» («Мар'яна Черниця»), «праведна душе, прийми мою мову» («На вічну пам'ять Котляревському»). У поетичному слововживанні поета душа виступає як символ зосередження почуттів, настроїв, переживань людини, її психічного стану і як позначення основних рис характеру людини: «в глубине души бесстрашной» («Слепая»), «и помолите душой незлобной» («Слепая»). Останнє словосполучення набуває особливої ваги в контексті шевченківського світобачення зв'язку Бога-душі-добра. Отже, вбираючи смисл тематично пов'язаних зі словом душа слів найближчого оточення з альтруїстичним смислом, лексема душа розширює і поглиблює їх символічне значення, конкретизує їх в індивідуальному та соціально-

му вимірах: душа-любов, душа-страждання, душа-милосердя, душа-співчуття.

Екзистенційні мотиви життя й смерті, своїх і чужих, альтруїзму й егоїзму, переживання драматизму буття, пов'язане з концептом душі у ліроепічній та історико-героїчній поемі «Гайдамаки». М. Попович вважає, що для Т. Шевченка надзвичайно важливою була оцінка гайдамаччини. Це була фактично самооцінка, адже Тарас зрив в атмосфері, коли пам'ять про гайдамаччину була ще жива, дід його нібито був учасником подій, сам Шевченко відчував себе здатним убити свого пана Енгельгардта [8, с. 372].

Т. Шевченко відтворює історичні події з глибокою схвилюваністю, тугою і любов'ю. Узавши за основу історичні події, письменник надав їм соціокультурного та екзистенціального забарвлення. У цьому творі екзистенційну напруженість, тугу і любов під кутом дихотомії поведінки людини демонструє концепт «душа»: «душа жива», «душа щира»; «як душу почину і краю немає», «карай пеклом мою душу», «нехрещені, клятві душі», «душа мерла», «занапасть душу». Душа залишається домінуючою у чуттєво-емоційній, психологічній сфері особистості: душа ридає, виливає сльози-слова, не дасть погібати. Душа у письменника порівнюється з щирістю у рідному краї, яка відсутня на чужині: Там знайдеться душа щира, / Не дасть погібати, / А тут... а тут... тяжко, діти! / Коли пустять в хату, / То, зустрівши, насміються, — / Такі, бачте, люди). Альтруїстично марковане словосполучення: щира душа / козак / є протиставленням егоїстично маркованого словосполучення: клятві, прокляті душі / ляхи / є наскрізними в цій поезії Шевченка.

У поемі «Гонта і Залізник, отамани того кровавого діла...» демонструють абсурдність беззастережного етнічного егоцентризму, абсолютізацію національного «Я» як самоцінності. Такий рівень доконвенціональної моральної моралі (за школою Л. Кольберга), коли людина орієнтується лише на партикулярні цінності приводить до того, що благородний намір — визволення народу від гніту — перетворюється на кровопролиття. Засліплені кров'ю, гайдамаки нездатні зупинитись: Не милують, / Карають, завзяті. / Тече кров у воду. / Ні каліка, ні старий, / Ні мала дигина / Не остались — не вблагали / Лихої години. Сцени вбивства Гонтою своїх дітей заради присяги та їх поховання окреслює суперечність ідентичності, яка характерна для української людини-героя, ватажка гайдамацького руху. «Вірність присязі» породжує суперечність людини з собою, призводить до втрати самототожності, до суперечності людини й суспільства.

Гонті немає місця серед живих людей та в історичній пам'яті, його скрізь після вбивства дітей переслідуватиме усвідомлення жахливого гріха. Він не чекає прощення, просить душі вбитих синів: Укоротив я вам віку, / І мені те буде. / І мене вб'ють... коли б швидше! / Та хто поховасе? Т. Шевченко показує жорстокість, немилосердя Гонти, за яку його герой глибинно страждає й сам себе карає. Душа української людини, що

репрезентує альтруїзм / егоїзм на індивідуальному рівні дає взнаки роздвоєння, виступає місцем драми екзистенційного вибору. Людина має право вибирати між «вірністю присязі» та порушенням Божих заповідей.

У віршах та повістях Шевченка альтруїстичні вияви має образ кобзаря [2]. Зокрема, альтруїстичні мотиви притаманні поезії «Думи мої...», де істинність слова кобзаря поєднане з морально-етичним оцінюванням подій: «[...] добрим людям / Кобзарі співають / Все співають, як діялось, / Сліпі небораки, / Бо дотепні... А я...я / Тільки вмю плакати, / Тільки сльози за Україну... / А слова — немає...». Поет не протиставляє себе кобзарям, не виявляє гордині, він самовіддано прагне досягти їхньої здатності вилити страждання у слові, шукає якщо не досконалості у вербальній передачі переживань, то хоча б компенсації у вигляді розуміння власним народом, яке досягне для сліпих співців. Т. Шевченко й сам звертається — від імені кобзаря — до братів, земляків, тих, хто насправді говорить з ними спільною мовою, прагнучи перетворити їх на адептів ідеї служіння Україні. Отже, у творах Шевченка втілена притаманна кобзареві символіка духовного й мистецького учнівства, акцентовані милосердя, відданість, душевна шляхетність і прагнення до особистого служіння. Кобзар у народних уявленнях — своєрідна іпостась волхва, активно діючий ключ до вічних істин, людина, що дає знання історії, долі, сублімуючи через мистецтво самотність, фізичну слабкість, фізичні вади. З властивою для поета проникливістю він показує слабкі місця кобзарської культури — її зануреність у минуле, подекуди відсутність масштабного бачення, відстороненість щодо інонаціональних контактів. Неприйнятне для Шевченка й те, що кобзарі оспівують «славні діла» тих гетьманів і отаманів, котрих він гнівно охарактеризував як «Раби, подножки, грязь Москви, варшавське сміття» [2, с. 28-31].

Т. Шевченко постійно перебував у пошуку вічних ідеалів добра й любові для свого народу, що ставили б його поряд з усіма загальнолюдськими цінностями. Тому на останньому етапі творчого шляху він менше оспівує кобзаря, оскільки розумів, що свідомість народу вимагає іншого націотворчого елемента, який би активізував її пробудження. «Це вже не був український кобзар, що оспівує славу і долю рідного краю, це ... був пророк, що прийшов благовістити любов, правду і згоду» [5, с. 63].

Висновки. Таким чином, життя й творчість Шевченка виявляють виразні ознаки його конструктивного альтруїстичного світобачення, в основі яких лежить людинолюбство й патріотизм особистості, що здатна зрозуміти себе і своє місце в світі, наділена християнською мораллю, гуманністю, почуттям милосердя. У своїх творах Т. Шевченко послідовно проводить ідею, що порозуміння людей може відбутися тільки тоді, якщо їх поєднують спільні цінності, спільна основа. Відтак думка І. Дзюби, що «Шевченко розуміємо настільки, наскільки розуміємо себе» [3, с. 34], означає для сучасних поколінь ніщо

інше як те, що пізнання альтруїзму Т. Шевченка виявляється способом національного самопізнання.

Гуманістична інтенція творчості Великого Кобзаря, а також непересічна багатогранність

літературного доробку відкривають перед дослідником альтруїстичних смислів українського буття великі можливості, адже у всіх видах та жанрах творчої спадщини митця наявне величезне розмаїття альтруїстичних мотивів любові.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Барабаш Ю. «... Людей і Господа любить» (Любов як ментальна й поетична константа творчості Тараса Шевченка) // Слово і час. – 2007. - № 3. – С. 3-19.
2. Єременко О. Макросистемність етноконцепту Кобзаря у творчості Тараса Шевченка // Слово і час. – 2007. - № 9. – С. 26-34.
3. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – 4-е вид. – К. : Факт, 2007. – 148 с.
4. Зайченко Н. Ф. Порівняльний аналіз поетичного слововживання Т.Г.Шевченка і М.Ю. Лермонтова // Мовознавство. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. - 2010. Спеціальний випуск. – С. 41-46с.
5. Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка / Худ. Т. Канарська. — К. : Україна, 1994. – 169 с.
6. Макарушка О. Альтруїзм Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / О. Макарушка. — Електрон. текст. дані (1 файл : 2,31 Мб) // Правда. — 1896. — Ч. 12. — С. 172-177. — Режим доступу <http://elib.nplu.org/object.html?id=3662>
7. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка: Навколо «Москалевої криниці»: Дванадцять статей / Передм. Ю.Шевельова. — К. : Факт, 2001. — 384 с.
8. Попович М. В. Нарис історії культури України. — К. : «АртЕк», 1998. — 728 с.
9. Словник мови Шевченка. В 2-х т. / Відпов. ред. В.С.Ващенко. - К.,1964.
10. Шевченко Т. Усі твори в одному томі [Текст] / Т. Шевченко. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 824 с.
11. Фізер І. Філософія чи філософія Тараса Шевченка? // Іван Фізер. Світи Тараса Шевченка: Збірник статей до 175-річчя з дня народження. — Нью-Йорк, 1991. — С. 40—52.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2015

REFERENCES:

1. *Barabash, Y.U.* «... Lyudej i Gospoda lyubit'» (Lyubov yak mental'na j poetichna konstanta tvorchoosti Tarasa Shevchenka) («... People i love the Lord» (Love as mental and poetic constant of Taras Shevchenko's creation)), *Slovo i chas*. – 2007, no 3, pp. 3-19.
2. *Eremenko O.* Makrosistemnist' etnokonceptu Kobzarya u tvorchoosti Tarasa Shevchenka (Macrosystem of Kobza-player's ethnoconcept in creation of Taras Shevchenko), *Slovo i chas*, 2007, no 9, pp. 26-34.
3. *Zabuzhko O.* Shevchenkiv mif Ukraïni. Sproba filosofov'skogo analizu (Shevchenko's myth of Ukraine. Attempt of philosophical analysis), Kyiv, 2007, CXLVIII p.
4. *Zajchenko N.F.* Porivnyal'nij analiz poetichnogo slovovzhivannya T.G.Shevchenka i M.U. Lermontova (Comparative analysis of poetic word usage of T.H. Shevchenko and M.Yu. Lermontov). *Movoznavstvo. Komparativni doslidzhennya slov'yans'kih mov i literatur*, 2010. *Special'nij vipusk*, pp. 41-46.
5. *Lepkij, B.* Pro zhittya i tvori Tarasa Shevchenka (About life and works of Taras Shevchenko). Hud. T. Kanars'ka, Kyiv, ,1994,169 p.
6. *Makarushka, O.* Al'truizm Tarasa Shevchenka [Elektronnij resurs] (Altruism of Taras Shevchenko [the Electronic resource]) / O. Makarushka, Elektron. tekst. dani (1 fajl : 2,31 Mb), Pravda, 1896, pp. 172-177. Regime to access <http://elib.nplu.org/object.html?id=3662>
7. *Plyushch L.* Ekzod Tarasa Shevchenka: Navkolo «Moskalevoi krinici»: Dvanadcyat' stattiv (Episode of Taras Shevchenko : Around «Muscovite's well» : Twelve article). Peredm. Y.U.SHevel'ova. Kyiv, *Fakt*, 2001,384 p.
8. *Popovich M. V.* Naris istorii kul'turi Ukraïni (Essay of history of ukrainian culture). Kyiv «*ArtEk*», 1998. – 728 p.
9. *Slovník movi Shevchenka. V 2-h t.* (Dictionary of Shevchenko's language). Vidpov, red. V.S.Vashchenko. Kyiv,1964.
10. *Shevchenko T.* Usi tvori v odnomu tomi (All works in one volume). Kyiv, 2009. – 824 p.
11. *Fizer I.* Filosofiya chi filo-sofiya Tarasa Shevchenka? (Philosophy or Taras Shevchenko's philosophy?) . *Ivan Fizer. Sviti Tarasa Shevchenka: Zbirnik statej do 175-richchya z dnya narodzhennya*. New York, 1991, pp. 40—52.

Фельдман Олександр Борисович – кандидат філософських наук, докторант
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
Адреса: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2
E-mail: km_anna@mail.ru

Feldman Oleksandr Borisovich – PhD in philosophy, doctoral candidate
Kharkiv national pedagogical university H.S. Skovoroda
Address: 2, Bliukhera Str., Kharkiv, 61168, Ukraine
E-mail: km_anna@mail.ru